

Янова

Наталія Кобринська

I

На нашім славнім Покутю є маленьке місточко Пістинь. Лежить воно на гористій рівнині так, що як перескочиш кілька потоків, то знайдешся в лісі і не потребуєш дряпатися по горах. Серединою йде мурований гостинець, обсаджений деревами, а по обох боках можна видіти деревляні домики з цвіточниками всуміш із мужицькими хатами.

Властиве місто — збита в одну масу купа жидівських хат і склепів — стоїть собі на боці від дороги і можна переїхати цілу місцевість, не бачивши правдивого міста, т. є. площі торгів і жидівських хат. Гідна уваги в Пістині є стара церков над високим берегом гірського потоку, про яку ходять народне повір'є, що вона була деінде заложена і перенеслася сама на се місце.

Друге цікаве місце — се гідропатичний заклад, що тепер майже цілком розсипався так, що страшно там іти, аби що на голову не впало або не зломалося під ногами. З часів, здається, процвітання того закладу ввійшло у деяких людей в звичай проживати літо в Пістині. Таким способом буває там завсігди одна або дві львівські родини, два або три одинокі мужчини і кілька осіб із ближчих сторін.

Певно, не один із тих пістинських гостей пригадує собі високу, бліду, удвое зігнену бабку в полатаній, але чистенько випраній сорочці, такій самій щодо віку спідниці і колись голубій, ззаду зав'язаній хустці. Вона походить із косівських міщан. Її родичі малися колись не зле, мали хату і ґрунт, але батько прогайнував усе, мати з жури вмерла, діти пішли в поневірку, — тож і вона ще малою дитиною дісталася до Коломиї, де служила в панів аж до свого замужжя.

Вона називалася Юстина, а по чоловіці кликали її також Янова, — хоч він був собі щироруським Іваном, але що ходив у сурдугі і був із професії шевцем, то переробився на Яна і майже до кінця свого життя носився з гадкою і бажанем перейти на латинський обряд. Звичайна се хвороба нашого ремісницького стану. Аристократичні поняття інтелігенції перероблюються в нижчих верствах у форми національно-релігійні.

Іван родився в Пістгіні, де його батько, а пізнійше він сам, зацікавився шитом простих чобіт. Ходячи часто до Коломиї, пізнав там Юстину, оженився і привів її на батьківщину. Ґрунту в них не було, лиш стара хата і кавалок города. При ремеслі йшло ще яко-так, але коли Івана звалила з ніг довга і тяжка недуга, що вкінці положила його в могилу, прийшлося бідній Юстині не раз гірко бідувати. Вона мала щось діточок, але померли, і лишився лиш один син. Він якось не хотів триматися батьківського хліба, кидався то сюди, то туди, вислужив у війську, оженився в Станіславові, та й оперся аж будником у Бурштині.

Юстина не пішла за сином, не хотіла позбутися своєї хати і лишилася в Пістині. Одно, що боялася невістки, а друге, гадала собі, що бог знає, як там синові в світі

поведеться, а свій куток може колись стати і йому в пригоді.

І так жила собі бабуса, а може, ще й тепер жиє, рада, що хоч має де сидіти. Але стіни їсти не дають, а заробити приходило з кожним днем трудніше: старість, як то кажуть, не радість. Ходить вона бувало від хати до хати пістинської інтелігенції: в одній позамітає, в другій обміє начинє, в третій догляне чогось у печі, а взимі дре пір'я, і так якось минає день за день, рік за роком. До ходження по хатах спонукувала її також одна маленька слабість, яку набула на службі. Вона надзвичайно любила каву, а не можучи її собі купити, готова була й цілий день usługувати за той присмак. Напившись кави, стара Янова впадала звичайно в дуже добрий гумор і ставала дуже розмовна. Любила розповідати пригоди свого життя, простого і вбогого в надзвичайні випадки, та зате тим більше характеристичного для життя цілої маси подібних простих і звичайних людей. Одно з таких оповідань списала я і подаю ласкавій пам'яті читача. Мені здається, що з-за мимовільного комізму цього образка проглядає дещо й глибше, що заслугує на увагу мислячих людей, а власне те, як то гірко відчують не раз прості люде поступи і винаходи цивілізації і як потішаються у таких тяжких хвилях.

II

Відколи мій син оженився, я не виділа його. А так мені хотілося його побачити, подивитися, як йому жиєся з жінкою, що тільки в мене й думки, що він. От, думаю собі, може, й умру та не буду ви діти, як діти газдують.

Але, як то кажуть, рада би душа до раю, та гріхи не пускають. Хоч і рада би я поїхати, та що з того, коли то така далечина, що як згадаєш, то аж мороз піде по тілі. Коби то возом, то я не бояла би ся так, але то тепер усі їздять лиш тою якоюсь колією, а я так того боюся, як би несамовитого. Довго я з тою гадкою носилася та не знала, що робити: одної днини їду, а другої сиджу дома. Може, була б і не поїхала, якби був мій синок одної ночі мені не приснився, та так любо та мило, що я про все забула та й загадала їхати.

— Поїду, най дієся що хоче, — сказала я сама до себе. Від того часу я не пропустила ані одного крейцара, заробляла, як могла, складала один до другого та розпитувала людей про колію. Вони казали мені, що треба мати білет та на час трафити. "Ну, — гадаю собі, — це ще, може, якось удам!"

Наскладала я пару левів так, що могла дорогу заплатити, та й ще який даруночок для сина і невістки постарати. По дорозі хотіла я поступити до Станіславова, одно, щоби відвідати сваху, а по-друге — порадитися з нею, що купити би для дітей; звичайно при таким місті ліпше купуєся. Коло спаса вибралась я в дорогу. До Коломиї заїхала з одним пістинським чоловіком, що віз на торг черешні. Ми виїхали нічю та й стали в Коломиї разом зі світом. Чоловік заїхав просто на ринок, я встала, подякувала, — заплати він не хотів ніякої, — взяла свій узлик та й пішла просто на той якийсь банвох. Там я всі дороги добре знаю, то й не потребувала нікого допитуватись.

Приходжу на банвох, а там стоять уже якісь дві фіри та й люде вже ходять то сюди,

то туди. "От, може, я запізно прийшла", гадаю собі.

— Не запізно я прийшла? — питаюся одного так по-шляхетськи убраного.

— А ви куди їдете?

— До Станіславова.

— О, то ще собі почекаєте!

Я пішла досередини, щоби де приміститися, аби людям не заваджати. От, стану де-небудь, положу свій узлик коло себе та й зачекаю, доки що буде, коби лиш довідатися від кого, коли білет купувати та сідати їхати. Та не було кого так запитатися. Заїде який поїзд, вискочить панок або пані, покрутиться там та не там, та й піде собі до покою; або притарабаниться яке жидисько, та й той забереся не знати куди. Чую я, один колійник кричить: "Каса отворена, каса отворена!" Вибігли панки та купка жидів, та й усі збилися коло якогось вікна. Я дивлюся, а вони купують білети. Треба й мені йти, — гадаю. Йду я, а навперед мене то зносять, то на колісцях везуть усякі куфри та куфе-рочки, а один лиш стоїть та наліплює клейстром картки.

— Чи мені тепер білет купувати? — питаю його.

— А ви куди їдете?

— До Станіславова.

— Ну, то купуйте, але то поспішний поїзд, а мені видиться, що такі пані, як ви, не їздять поспішним поїздом.

— Що то за поспішний поїзд? — питаюся. — Я не чула ніколи про поспішні поїзди.

— Але заки я се виговорила, той панок, що давав білети, замкнув вікно, та й все забралось, як би замів, лиш чую, що щось загуділо та засвистало. "Головонько моя бідна! поїзд відійшов", аж скрикнула я і вдарила об поли руками. Колійники в сміх.

— Люде добрі, — кажу я, — не смійтесь, а скажіть мені, чи вже сьогодні не буде більше їхати поїзд до Станіславова?

— Буде, буде, — відказали мені, — то поспішний від'їхав, а той ваш ще над'їде.

— Ну, богу дякувати, що мій ще над'їде, а того якогось поспішного най лихо возьме!

За часок чи за два зачали знов сходитися люде. Сходяться та сходяться, такого їх насходилося — повні сіни: і жиди, і пани, і хлопи, і жовняри. Коло мене стала якась жидівка.

— А ви куди їдете? — питаюся її.

— До Станіславова.

— І я до Станіславова! — сказала я та й таки так нею врадувалася, як рідною мамою.

— А ви вже їхали коли чи тепер перший раз?

— Ой, ой! може, вже стільки їздити не буду, кілька їздила! — каже жидівка.

— То я буду вже вас триматися, бо я не знаю, як де рушитися. Коби хоч ви сказали мені, коли білет купувати!

— Добре, добре, — каже жидівка, — тримайтеся мене! Як я буду йти, то й ви йдіть за мною.

— А довго ми тут будемо чекати?

— Ні, не довго, може, з півгодини.

Якраз, може, так за півгодини, а може, трохи більше, зачали знов кричати: "Каса отворена, каса отворена!" Йде моя жидівка, а я за нею, а там так пхаються один перед другим, що господи! Жидівка якось діпхалася, а мене все відтручують та відтручують. Дивлюся, кождий кладе на вікно гроші та й бере білет. Беру я й собі, витягаю гроші, а я знала від людей, що з Коломиї до Станіслава платиться два леви і 20 крейцарів. Беру я ті гроші, підсуваюся якмога найближче та й кладу на вікно. А панок ані оком не моргнув, видав ще решту білетів та й луп! — замкнув вікно, ще й дошкою засунув. А я крикнула зі страху:

— А мій білет, прошу пана!

Він підніс вікно.

— Де їдете? — питає.

— До Станіслава, прошу пана!

Він витягнув білет і каже:

— Два ринські і двацять крецарів!

Мені аж в очах потемніло.

— Я заплатила вже, — говорю йому.

А він як крикне:

— Або, бабо, плати, або жандармами кажу тебе взяти!

Я остовпіла. "Що робити?" гадаю, а тут нема коли й нагадуватися: хоч давай інші гроші, хоч вертай назад! Витягаю хустину з грішми, а руки так мені трясуться, що ледви можу її розв'язати та той нещасний білет, що мені дав, удержати. Журице моя чорна! От таке-то моє! Я так зажурилася, що не чула, коли й колія надійшла; якби, не жидівка, то, може, була б я ще лишилася. Я хотіла з нею разом їхати, але той, що місця роздає, й слухати не хотів...

Сиджу я та трясуся, як у пропасниці: одно те, що боялася тим їхати, а друге, що жаль мені моїх грошей! "Господи Ісусе Христе!—думаю собі. — Не могло то на кого другого трафити, та на мене, таку бідну! Не мають люде на що лакомитися, та на такий бідний гріш! Добре приповідка каже: на бідного дригота! Мені й раз тяжко заплатити, а не то що два рази. Не буде вже дітям за що дарунок купити! Та що, нехай вже вибачають! Я рада була, коли якесь лихе око позавидувало!" Коло мене говорять, сміються, але де мені до того! Сиджу та й свою думку думаю. А то жене та жене, як шалене, лиш шипить та пару випускає.

Аж глип! — я вже в Станіславі, і не оглянулась, коли! "От, чоловік журиться, — гадаю, — а час летить". Той, що роздає місця, прийшов та й отворив двері, — видно, що треба вилазити. Вилазять другі, лізу й я за ними, ідуть усі через фіртку, що стоїть коло неї звінок, справилася й я туди. Там стояв якийсь в сердаці й відбирав білети. "Білет!" — каже він до мене. Я дала йому білет та й пішла. Дивлюся, ніхто мені нічого не каже, видно не має жадної рації. "Хіба йти до міста", кажу до себе. Йду, а тут якась така довга дорога тягнесь, як тягне, та й все щось так мені видиться, ніби вона не така, як тоді, коли я їхала з сином на весіле. "Ну що, — гадаю, — може, я йду другою вулицею?"

Може, Станіславів погорів та інакше побудували?.." А все-таки кортить мене запитатися, що то таке.

То була неділя. Люде йшли до церкви, бо то ще було рано. Якийсь чоловік йшов із колачами в хустці, мабуть, на парастас. Я приходжу до нього та й кажу:

— Слава Ісусу Христу!

— Навіки слава!

— Скажіть мені, чоловічку, чи добре я йду до міста?

— Ви вже далі й минаєте місто.

Я гадала, що він хоче собі з мене кепкувати.

— Та чого ж би Станіслав став такий малий? — говорю йому. А він на мене лиш видивився.

— За який Станіслав ви говорите? Таж то Отинія!

— Світе мій білий! Господи боже! Рятуйте мене! — Чую, що підо мною дрожать та хитаються ноги, що при-йдеся серед дороги сісти, а чоловік і собі став такий дивний, ні в один бік, ні в другий.

— А я гадала, що то Станіславів, — кажу йому.

— Ні, то Отинія, — каже він.

— Та бо я білет заплатила аж до Станіславова.

— А се Отинія, спитайтеся, кого хочете!

— Чоловічку добрий, дайте мені яку раду, я вам того не забуду, поки віку мого!

— Що ж я вам пораджу? — говорить.

І як не возьму йому розповідати, як гірко я їхала, як начекалася в Коломиї, як два рази заплатила, та й як тепер, замість до Станіславова, заїхала до Отинії, то він тільки в голову почухався.

— Ну, знаєте що, — каже він, — може би я вам подав раду...

— Бог би з вас говорив і матінка свята! — говорю йому.

— Тут є один пан, сидить при дорозі, я можу вас там підвести, то як той вам не порадить, то ніхто вже вам не порадить. Звичайно, пани ліпше знають, як заходитися з тим, а християнин^[1] від того далекий.

Я вже не знаю, що йому казати, та лиш прошу, аби мене завів до того пана.

То не було далеко, от так кілька кроків; він показав мені, куди заходитьсь, я подякувала йому ще раз — та й так ми розійшлися. Приходжу я там, а на ганку, оброслім хмелем, сидить якийсь військовий на лавочці під стінкою. Я не знаю, чи то пан, чи не пан, чи до нього говорити що, чи ні. Аж він сам зачав говорити. Та й так з бесіди я довідалася, що він також має до пана якусь потребу та й на нього чекає.

— А можу я до нього піти? — питаюся.

— Він ще спить, зачекайте.

По часі вийшла служниця, ми питаємося, чи пан вже встали?

— Ні ще, — говорить.

Добре тому чекати, хто має час, але хто має пильний інтерес, то тому так навтямиться, що година стає віком.

— Піду я до нього, — кажу до військового.

— Та коби лиш що ви не обірвали, — смієся військовий.

Але я пішла до сін^й та й відхилила помалу до покою двері. А то щось як не гукне: "Хто там?" Я дивлюся, а він ще в ліжку. Я замкнула двері чим борше та й вернула назад.

— А що? — смієся військовий. — Чи я не казав?

Чекаємо ми знов, балакаємо дещо, та й слово по слові, розказую я тому військовому, чого я прийшла та й якої мені ради треба.

— Коби я був знав, — каже він, — я був би вам давно дав раду. Я військовий чоловік, служив при драгонах дванайцять літ, не з одної печі хліб їв та й не одно знаю. А з колією знаєте так: що станесе кому, треба замельдувати начальникові! А ви мельдували?

— Ні, не мельдувала.

— То йдіть і замельдуйте! Ліпшої ради не дасть вам ні пан, ні міністер, ні ніхто на світі. Йдіть лиш замельдуйте начальникові, — не маєте чого чекати та час втрачувати. Начальник там від того й є, аби кожному робив порядок. Тут не скоро дочекаєтеся, — додав, показуючи головою на двері.

Може, й правду каже військовий. Чого зачікуватися та втрачуватися? Може бути, що коли начальник від того, то буде й найліпше знати тому ряд.

— То кажете йти? — питаюся ще раз військового.

— Йдіть, йдіть і не бійтеся! За те я буду відповідати, як неправда.

З тим словом я пішла. Приходжу на банвох, допиталася, так як сказав військовий, до начальника, та й кажу, що так і так, я хотіла їхати до Станіслава, а той, що в сердаці, взяв від мене білет.

А начальник як не фукнеся!

— А нащо ти, дурна бабо, вилазила?

Я вже гадала, що все пропало, але чую, а він каже кликати тих, що відбирають білети. Нарешті прийшли вони, той в сердаці та ще два з ним.

— Котрий відобрав від сеї жінки білет?

А вони всі як один: я ні, я ні, прошу пана начальника.

— А бог би тебе скарав! — кажу до того, що відбирав білети. — А то не ти стояв там при фіртці та й брав білети?

— Щезай, бабо! — каже він. — Чого хочеш від мене, я не видів ні тебе, ні твого білета!

— Ну, ну, віддайте їй! — муркнув начальник, обернувся та й пішов. А вони в сміх та давай ще собі з мене кепкувати.

"Головка моя бідна!—журюсь я. — Що мені робити! Забилася в чужину — хоч пропадай". А то вже з полудня береся і їсти вже хочеться, бо я як ще їла в Коломиї, то й в роті нічого більше не мала. Я гадала, що й не обіздрю-ся, коли стану в Станіславі, а то прийшлося так попаци-ти. Ходжу я, ходжу попід ті будинки, нарешті змучилася, захотілося спати. Взяла я вузлик під голову, дрімаю, а заснути міцно боюся, аби хто

вузлика не вкрав. А ті ходять та сміються, що мало не потріскають. Машини то надбігають, то відходять, а мені й не рушитися без білета. "Матінко свята, — думаю собі, — хто то таке вигадав! Швидко то їде, то правда, але бідному чоловікові нащо то здалося? Лиш обідруть та ще й насміються. Воліла б я як жебрачка йти з палицею в руках за прошенням хлібом, як пускатися тою проклятою колією!"

Та ба, раз пустився, треба щось з собою радити, а то прийдеся погибати на пні. Давай, думаю, піду ще раз до начальника та запитаю: або, або? Аж тут із того вікна, що я під ним сиділа, дивлюся, щось летить, якийсь папірчик, ніби білет. Я, як сиділа, так і зірвалася, хапаю, хапаю, дивлюся, якраз білет! А той в сердаці з камратами стоять у вікні та такий регіт справили, гейби чорти в пеклі. Мене як не возьме злість! Ні, сего я вже їм не дарую, най буде, що хоче! Йду до начальника, показую йому білет та й кажу:

— А от, прошу пана, той в сердаці казав, що ні мене, ні мого білета не видів, а оце мені кинув з вікна, коли стільки поїздів пішло!

— Ну, ну, — каже начальник, — ваш поїзд прийде ще!

Аж і справді так. Почало темніти, надійшов поїзд, та й тоді вже казали мені сідати. Так я заїхала до Станіславова, а поки вилізла, поки поночі до свахи дотюпала, то так прислабла, що аж мені в голові закрутилося. Сваха, як мене побачила, то аж перехрестилася.

— Йой, — каже, — свашенько, а ви звідки взялися тут так пізно?

— Е, — кажу я їй, — не питайте, а дайте вперед що їсти, бо я ледви стою.

Кинулась сваха, зварила яечницю, я трохи покріпилася, та як не возьму їй свою пригоду розповідати, то вона не знала, що зо мною та й з собою зробити.

Нарешті сваха постелила, я зговорила молитви, подякувала господа богу, що мене так щасливо допровадив, та як уснула, то збудилася, вже сонечко було геть-геть високо.

Побула я у свахи два дні. Дарунків не купувала, бо не було за що. Третього дня відпровадила мене сваха аж на банвох, там мала знайомого, то той вже все поробив, що було треба, і білет купив, і сказав, коли час сідати. Мені припало місце коло вікна, то в Бурштині син зараз мене й побачив і взяв із собою.

Діти довго не хотіли мене пускати від себе. То не раз, як так сядемо в сльотаву днину, то я й зачну нагадувати про свою їзду. Син і каже: "А що, мамо, якби я того урядника заскаржив, він мусив би вам віддати ваші гроші". Але я не хотіла. Бог справедливійший від людей, він покличе його колись перед свій суд.

[1] Християнин — те саме, що селянин; в Галичині часто селяни називали себе "християнами".